

dilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar cibte ve tâgûta inanıyorlar meâlindeki âyetle görülen (en-Nisâ 4/51) cibtin sihir, tâgûtun da şeytan olduğu ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz yerde geçen (el-Bakara 2/256-257; en-Nisâ 4/51, 60, 76; el-Mâide 5/60; en-Nahl 16/36; ez-Zümer 39/17) ve "put, putperestlik, put evi" gibi mânalarda kullanılan tâgût ise öncelikle Allah'tan başka ibadet edilen her şeyi ifade eder. Ayrıca büyüçüye, kâhine, cinlerin âsi olanına, insanı hayır yolundan, böylece Allah'tan uzaklaştıran ve şeytana yönelten sahte tanrılara da tâgût adı verilir. Hem tekil hem çoğul olarak kullanıldığından "şeytânî güçler" mânasına da gelir.

İslâm öncesi dönemde Kâbe'nin içinde ve çevresinde Araplar'a ait 360 kadar put bulunuyordu. Ayrıca Mekke'de her ailenin evinde bir put vardı. Araplar'a göre Kâbe'deki putların en büyüğü ve en meşhuru kırmızı akikten yapılmış insan şeklinde bir put olan Hübel idi. Hübel'in sağ kolu kırktı. Onu ilk diken Huzeyme b. Müdrîke'dir. Önünde yedi adet fal oku vardı. Araplar'ın taptığı putların en önde gelenleri Menât, Lât ve Uzzâ'dır. Menât bunların en eskisi olup Mekke ile Medine arasında Müşellel yöresinde Kudeyd'e yakın bir yerdedi. Evs ve Hazrec kabileleriyle Medine halkından onlara tâbi olanların putuydu. Sakîf kabilesinin putu olan Lât Tâif'te bulunuyordu. Dört köşe bir kaya parçasından ibaret olup saygınlığı Menât'tan sonra gelirdi. Kureys halkı ve bütün Araplar ona saygı gösterirdi. Kureys'in en büyük putu ise Uzzâ idi. Mekke'den Irak'a çıkışta sağda Hürâz isimli vadiye bulunuyordu. Kureysliler onu ziyaret eder, hediyeler sunar ve yanında kurban keserlerdi. Zâlim b. Es'ad onun üzerine bir ev yaptırmıştı. Câhiliye Arapları bu üç putun Allah'ın kızları olduğuna inanırlardı (en-Nahl 16/57; en-Necm 53/19-23).

Kur'an'da zikredilen İslâm öncesi ibadet objeleri arasında Ved, Süvâ', Yegûs, Yeûk ve Nesr de vardı (Nûh 71/23). Bunlar Nûh kavminin taptığı putlardı. Daha sonra Araplar tarafından da tapınılmıştır. Bunlardan Ved, Kelb kabilesinin putu olup Dûmetülcendel'de, kadın suretindeki Süvâ' ise Yenbu' bölgesinin Ruhât yöresinde bulunuyordu. Bekçisi Liyhânoğulları'ydı. Mezhib kabilesi ve Cüreş halkı Yegûs'a, Hayvân kabilesi at şeklindeki Yeûk'a, Himyerîler de Belhâ adı verilen bölgedeki Nesr'e tapıyordu. Himyerîler'in ve Yemenliler'in San'a'da Riâm (Riyâm) isimli bir tapınakları daha vardı ve yanında kurbanlar ke-

serlerdi. Bu putun içinden birtakım seslerin işitildiği söylenirdi. Riâm, Himyerîler'in Tûbba' zamanında putlara tapmaktan vazgeçip Yahudiliğe girdikleri sırada yıkılmıştır.

İslâm öncesinde Araplar'ın taptıkları putlar arasında Zülhalesa, Zülkeffeyn, Zûşerâ, Zülkeabât, Fels, Sa'd, Rudâ, Menâf, Ukaysir, Nuhm, Âim, Süayr (Sâir), İsâf ve Nâile de yer alıyordu. Zülhalesa, üzerine bir çeşit taç oyulmuş beyaz bir taştı. Mekke ile Yemen arasında Tebâle adı verilen yerde bulunuyordu. Devs, Has'âm, Becîle ve Ezdû's-Serât ile Hevâzin Arapları'ndan bunlara komşu olanlar Zülhalesa'ya saygı gösterir, kurbanlar sunarlardı. Bu putun önünde "Âmir" (buyurucu), "Nâhi" (yasaklayıcı), "Mutarabbis" (mühlet verici) adlı üç fal oku vardı. Önemli bir karar öncesinde putun önünde bu oklar çekilir ve ona göre hareket edilirdi. Zülkeffeyn Münhib b. Devs oğullarının, Zûşerâ da Ezd soyundan Hâris b. Yeşkür b. Mübeşşir oğullarının putu idi. Vâil ve İyâd oğullarından Bekir ve Tağlib kabilelerinin Zahr adı verilen yerde Sindâd'da Zülkeabât isimli bir tapınakları vardı. Burası bir ibadet yeri değil şerefli ve önemli kabul edilen bir evdi. Uzun bir kayadan ibaret olan Sa'd, Kinâne'nin iki oğlu Mâlik ve Milkân boylarının putu olup Cidde sahilinde bulunuyordu. Fels Tay kabilesinin, Rudâ da Rebîa b. Kâ'b b. Sa'd kabilesinin tapınağıydı. Rudâ'yı Amr b. Rebîa (Müstevğir) yıkmıştır. Menâf'ın nerede bulunduğu ve kimin tarafından dikildiği tam olarak bilinmemekle birlikte Kureysliler onun ismini Abdümenâf şeklinde çocuklarına veriyordu. Ukaysir, Kudâa, Lahm, Cüzâm, Âmile ve Gatafân'ın Suriye boylarında bulunan putları idi. Nuhm Müzeyne kabilesinin, Âim Ezdû's-Serât'ın, Süayr Aneze'nin putuydu. Benî Muhârib, Hevâzin'e ait Cihâr adlı puta tapıyordu.

Rivayete göre Cürhüm kabilesinden İsâf b. Yâlâ adında bir kişi Zeyd'in kızı Nâile'ye âşık olmuştu. Kabileleri hac için Mekke'ye geldiğinde bu ikisi Kâbe'ye girmiş, orada baş başa kaldıkları bir sırada cinsel ilişkide bulunmuş ve hemen ikisi de taş haline gelmiştir. Ertesi sabah onları Kâbe'den çıkaranlar halka ibret olsun diye birini Kâbe'nin yanına, diğerini Zemzem Kuyusu'na yakın bir yere dikmiştir. Fakat olayın üstünden uzun süre geçip de putlara tapılmaya başlanınca Huzâa ve Kureys ile Mekke dışındaki Araplar'dan Kâbe'ye hacca gelenler tarafından bunlara da tapılmaya başlanmıştır. Diğer bir rivayete göre ise Allah onların Kâbe'de günah işlemelerine fırsat vermeden her ikisini taş yapmıştır;

bunun üzerine İsâf Safâ'ya, Nâile Merve'ye dikilmiştir.

Kâbe'nin içinde ve civarında bulunan putların hepsi Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber'in emriyle yıkılmış ve Kâbe'nin dışına çıkarılarak ortadan kaldırılmıştır (ayrıca bk. ARAP [İslâm'dan Önce Araplar'da Din]; PUTPERESTLİK).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İşfahânî, *el-Müfredât*, "nşb", "şnm", "ebt", "vsn", "tgy" md.leri; *Lisânü'l-'Arab*, "nşb", "şnm" md.leri; DCR, s. 347; İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı: Kitâb al-Asnâm* (trc. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, s. 16-53; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 27-28, 78-91; Ezrâkî, *Ahâbâru Mekke*, Mekke 1385/1965, s. 65, 78, 100, 117, 119; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 116-118; V, 4-5, 204-205, 284, 287, 366-368, 391, 438-439; İbn Kesîr, *es-Sire*, I, 60-73; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 227-289; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 104-110; Fr. Buhl, "Nusub", *JA*, IX, 370; Julien Ries, "Idolarty", *ER*, VII, 73; T. Fahd, "Nusub", *EJ²* (Ing.), VIII, 154-155; a.mif., "Şanam", a.e., IX, 5-6; Ömer Faruk Harman, "Hübel", *DA*, XVIII, 444-445.

AHMET GÜÇ

PUTPERESTLİK

Putperestlik çok tanrılı dinlerde tanrısal varlıkları sembolize eden çeşitli figürlerle tapınmayı ifade eder. Batı dillerinde **idolatri** ve **paganizm**, İslâmî kaynaklarda **veseniyiye** terimlerinin karşılığıdır. Yunanca **eidolon** (put, idol) ve **latreia** (tapınma) kelimelerinden türetilen idolatri, "sûret ve temsillere yanlış şekilde ve yanlış sebeplerle değer verme veya tâzimde bulunma" şeklinde tanımlanır (Barfield, s. 110-111). Latince **pagadan** (köylü, taşralı) türeyen **paganizm** ise Ortaçağ başlarından itibaren kilise tarafından hristiyan olmayanlar, XVIII. yüzyıldan itibaren ise çok tanrılı dinî geleneklerdeki putperestlik için kullanılmıştır. İslâmî kaynaklarda put karşılığında kullanılan, insan sûretindeki putun kastedildiği **vesen** (çoğulu evsân) kelimesinden türetilen **veseniyiye** de genel anlamda putperestliği ifade eder. Putperestlere de abedetül-evsân denir.

İslâm kaynakları tarihî açıdan putperestliği genellikle Hz. Nûh dönemiyle başlatma eğilimindedir (Zemahşerî, IV, 164; İbn Kesîr, *es-Sire*, I, 68). Bu gelenek Hûd, Âd ve Semûd kavimleri zamanında sürmüştür (Hûd 11/53-55; Fussilet 41/14). Puta tapıcılığın yaygın olduğu Hz. İbrâhim devrinde İbrâhim'in babası Âzer (Tevrat'a göre Terah) puta tapan (Yeşu, 24/2) ve geçimini put yapıp satarak temin eden biri olarak tanırlar. Hz. İbrâhim babasını, "Sen putları ilâh mı ediniyorsun? Şüphesiz ben seni

de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” (el-En’âm 6/74); “Babacığım! İştımeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?” (Meryem 19/42-44) diyerek uyarmış, putlara tapmanın mantıklı bir temele dayanmadığını vurgulamış ve kavmini hak dine davet etmiş, ancak olumlu sonuç alamamıştır (meselâ bk. el-En’âm 6/80-81; el-Enbiyâ 21/51-73; eş-Şuarâ 26/70-89). Kur’an’a göre puta tapma geleneği İbrâhim’in soyundan gelenler ve başta Harrânîler (Keldânîler / Nabatîler) olmak üzere başka milletler arasında da devam etmiştir. İsrâiloğulları, Hz. Mûsâ kendilerini Mısır esaretinden kurtarınca karşılaştıkları putperest kavme özenerek Mûsâ’nın da kendilerine bir ilâh (put) yapmasını istemiş (el-A’râf 7/138-140), ayrıca Hz. Mûsâ’nın vahiy almak üzere Tûr’a çağrıldığı kırk günlük süre içerisinde Sâmirî’nin yaptığı altın buzağıya tapmaya kalkışmıştır (Tâhâ 20/88). Tevrat’a göre bu altın sûret Hz. Mûsâ dağda iken Sînâ çölünde Hârûn ve İsrâîlîler tarafından (Çıkış, 32/1-35), Kur’an-ı Kerim’e göre ise Sâmirî tarafından (Tâhâ 20/85-89, 95-97) yapılmıştır.

Kitâb-ı Mukaddes’e göre Hz. Mûsâ’ya verilen on emirdeki, “Benden başka tanrının olmayacak, kendine yukarıda gökyüzünde ya da yer altındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın ...” ifadesiyle (Çıkış, 20/3-5) putperestlik kesin biçimde yasaklanmıştır. Tevrat’ta bu hususta başka yasaklayıcı ifadeler de bulunmaktadır (Tesniye, 4/15-19, 5/6-9; Levililer, 26/1). Mûsâ, kendisinden sonra başka milletlerin etkisinde kalarak putlara tapmaları konusunda kavmini uyarmıştır (Tesniye, 7/1-5). Hz. Mûsâ’nın ardından İsrâiloğulları’nın başına geçen Yeşu (Yeşu, 24/14-15) ve sonraki peygamberlerin İsrâiloğulları’nı puta tapmama konusunda uymayı sürdürmelerine ve putperestliğe karşı mücadele etmelerine rağmen İsrâiloğulları başta Ken’ânîler olmak üzere karşılaştıkları milletlerin etkisinde kalarak Tanrı Yahve’ye yaptıkları ibadete zaman zaman putperest unsurlar karıştırmışlar (Hâkimler, 3/5-6, 7/1-13, 8/22-27), zaman zaman da başka milletlerin tanrılarına, güneşe, aya, Baal ve Astarte gibi ilâh edinilen şeylere tapmışlardır (Hâkimler, 10/6; I. Samuel, 7/4, 12/10; I. Krallar, 11/7, 33; II. Krallar, 21/1-9, 17/30-31, 23/4-14; Yeremya, 2/8, 7/9; Amos, 5/26). Milâttan önce 935’te krallığın ikiye bölünmesinden sonra Yeroboam’ın başında bulunduğu kuzeydeki İsrâil Kral-

lığı’nda çölde tapınılan altın buzağı kültü yeniden canlandırılmıştır (I. Krallar, 12/26-32; II. Krallar, 15/24). Kitâb-ı Mukaddes’e göre İlyâs, Amos, Hoşea, İşaya gibi peygamberler putperestliğe karşı büyük mücadele vermişlerdir (I. Krallar, 13/1-32; 18/22-40; Amos, 2/4; Hoşea, 4/12-13; İşaya, 2/20, 17/7-8, 30/22). İşaya, Bâbil tanrılarını da ağır bir dille hicvetmiş (İşaya, 44/14-17), bu akılsız tanrıların bazan hayvanlarla taşındıklarından ve hayvanlara yük olduklarından söz etmiştir (İşaya, 46/1-2).

Putperestliğe karşı geliştirilen dinî ve kültürel miras Yeni Ahid’e ve putperest topluluklar arasında yayılan ilk dönem Hristiyanlığına da yansımıştır. Putlara karşı takınılacak tavır hristiyanlara kilise tarafından ilk yıllardan itibaren öğretilmiştir. Hristiyanlığın özellikle Roma İmparatorluğu’na bağlı vilâyetlerde hızlı biçimde yayılışı kiliseyi pagan kültlerine karşı açık bir şekilde tavır almaya sevk etmiştir. Put ve putçuluğa Yeni Ahid metinlerinde sıkça değinilmektedir (Resullerin İşleri, 7/41, 15/21; Romalılar’a Mektup, 2/22; Korintoslular’a Birinci Mektup, 8/4, 7, 10/9, 12/2; Korintoslular’a İkinci Mektup, 6/16; I. Thes., 1/9; Yuhanna’nın Birinci Mektubu, 5/21; Vahiy, 9/20). Galatyalılar’a Mektup’ta (4/8) hiçbir gerçekliği olmayan putperest tanrıların ortak yönüne temas edilmiş, Korintoslular’a Birinci Mektup’ta da (10/19-20) putlara kurban sunanların aslında cinlere kurban sunmuş oldukları belirtilmiştir. Pavlus putperestliği ağır bir günah olarak kabul etmiş (Korintoslular’a Birinci Mektup, 5/10-11, 6/9, 10/7, 14; Galatyalılar, 5/20; Koloseliler, 3/5; Efesoslular, 5/5); Petrus’un Birinci Mektubu’nda (4/3) hristiyanların putlara ibadeti reddetmeleri gerektiğinden söz edilmiştir. Aynı düşünceye Vahiy’de de (21/8, 22/15) rastlanmaktadır. Putperestliğin şeytânî karakterinin gerektiğinden söz edilmiştir. Aynı düşünceye Vahiy’de de (21/8, 22/15) rastlanmaktadır. Putperestliğin şeytânî karakterinin gerektiğinden söz edilmiştir. Aynı düşünceye Vahiy’de de (21/8, 22/15) rastlanmaktadır. Putperestliğin şeytânî karakterinin gerektiğinden söz edilmiştir. Aynı düşünceye Vahiy’de de (21/8, 22/15) rastlanmaktadır.

Hristiyanlık tarihinde ikona olarak adlandırılan aziz ve azize resim ve tasvirlerine tâzim konusu putperestlik tartışmaları açısından önemlidir. İkonalara saygı putperestlik tehlikesi taşıdığından kiliselerden ikona, resim ve heykellerin kaldırılması mücadelesi verilmiş ve ikona karşıtı bir dönem (ikonoklazm) yaşanmıştır. İkonalarla ilgili bu mücadele 725’ten 842’ye kadar devam etmiştir. İmparator III. Leo, 726’da

bütün sûretleri put ilân eden ve onların yıkımını emreden bir genelge yayımlamış, bunun üzerine bir cezalandırma dönemi başlamıştır. 753’te Hieria Sinodu’nda İmparator V. Konstantin, Mesîh’in yalnızca insanlığının tasvir edilmesiyle ya Nestûrîler’in yaptığı gibi onun bütünlüğünün bölünmekte olduğunu ya da monofizitlerin yaptığı gibi iki tabiatın bozulduğunu ileri sürmüş, Meryem ve azizlerle ilgili ikonaları put ilân ederek onların yıkılmasını emretmiştir. Ancak İmparatoriçe Irene seleflerinin politikasını değiştirmiştir. 787’de toplanan İznik Konsili’nde ikonalara tâzim yönünde karar alınmış ve ülke çapında ikonaların tamir edilmesi önerilmiştir. İkonalar konusunda ikinci çekişme V. Leo kiliselerden ve halka açık binalardan ikonaları kaldırmış, karara karşı çıkanlar cezalandırılmış, bu durum İmparator Theophilus’un 842’deki ölümüne kadar devam etmiştir. Nihayet onun dul eşi Theodora 843’te Methodius’u patrik olarak seçtirmiş ve Paskalya öncesi tutulan oruç dönemi olan Lent’teki ilk pazar günü ikonalar anısına bir bayram düzenlenmiştir. Bu bayram Ortodoks kilisesinde Ortodoks bayramı olarak kutlanagelmıştır. Ayrıca Ortodoks kilisesi bünyesinde ikon ilâhiyatı geliştirilmiştir. Aralarında çeşitli farklılıklar olsa da Katolik ve Ortodoks mezhepleri, II. İznik Konsili’nde alınan karar gereğince ikonalara saygı göstermekte, Protestanlar ise kiliselerdeki resimler karşısında daha ihtiyatlı davranmaktadır.

İslâmî kaynaklar diğer Sâmi kavimleri gibi Araplar’ın en eski dinlerinin tevhid esasına dayandığını belirtir (İbnü’l-Kelbî, s. 16). Hz. İbrâhim ve oğlu tarafından inşa edilen Kâbe tevhid inancının hâkim olduğu bir mâbed idi. Daha sonra Hicaz bölgesi halkı arasında putperest temayüller oluşmaya başladı ve Araplar başta Nabatîler olmak üzere civardaki putperest kültürlerden etkilendiler. Allah’ın varlığını kabul etmekle beraber putların Allah’ın yanında ara buluculuk etme gücüne sahip olduklarına, onlar vasıtasıyla Allah’a yaklaşabileceklerine inanmaya ve putları birer şefaathçi gibi kabul etmeye başladılar (ez-Zümer 39/3). Putlar, heykeller, dikili taşlar gibi nesneler tapınmaya değer objeler olarak görüldü (Mes’ûdî, II, 145-146). İslâmî kaynaklarda putperestliği Arabistan’a ilk getiren kişinin Amr b. Luhay olduğu söylenir. Amr b. Luhay’ın ortaya çıkışına kadar Araplar tek tanrı inancına sahipti. Rivayete göre Amr b. Luhay kutsal evin bekçiliğini üzerine almış, sonra da ağır bir has-

talığa tutulmuştu. Kendisine Suriye’de Belkâ denilen yerde şifalı bir pınar bulunduğ u, oraya gitmesi halinde iyileşebileceğ i söylenince oraya gitmiş, yıkanmış ve iyileşmişti. Bu arada yöre halkının putlara taptığını görmüş ve buradan aldığı bazı putları Mekke’ye götürerek Kâbe’nin çevresine dikmişti. Bu putlardan biri de Hübel idi (İbnü’l-Kelbî, s. 27-28; İbn Hişâm, I, 79). Hicaz bölgesi Araplar’ının putperestliğine dair bir başka rivayet ise şöyledir: Hz. İbrâhîm’in oğ lu İsmâîl’in soyundan gelenler Mekke’yi doldurarak Amâlikâlılar’ı oradan uzaklaştırdılar. Fakat zamanla kendi aralarında çıkan kavga ve çekişmeler yüzünden bir kısmı başka yerlere göç etti. Bunlar, Kâbe’ye olan saygılarından dolayı yanlarında kutsal bölgeden birer taş götürüyordu. Konakladıkları yerlerde o taşı bir yere koyup Kâbe’yi tavaf ettikleri gibi onu tavaf ederlerdi. Böylece asıl dinlerini unutup putlara tapmaya başladılar (İbn Hişâm, I, 79-80).

Mekkeli müşrikler Kâbe’ye olduğ u gibi putlara da saygı gösteriyorlardı. Bu sebeple Kâbe’nin dışında put evleri edinmişlerdi. Kâbe’yi tavaf ettikleri gibi zaman zaman put evlerini de tavaf ederlerdi. Onların da bakıcıları vardı. Çeşitli vesilelerle putlarına hediyeler gönderir, yanlarında kurban keser, ziyafet verirdi. Kendisine kurban sunulan putların başında Lât, Menât, Uz-zâ, İsâf, Nâile ve Hübel geliyordu. Kâbe’de Hübel’e yapılan ibadet iyi organize edilmişti. Bir hâcib onunla meşgul olur, onun adına getirilen kurban ve hediyeleri kabul eder, fal oklarını çekerdi. Kaynaklarda Hübel’e bir defada 100 deve kurban edildiğ i belirtilir. Putlara kurban takdim etmenin gayelerinden biri de onlarla iyi ilişkiler kurmak ve kan akrabalığı oluşturmaktır. Putlara kurban olarak genellikle koyun, deve vb. hayvanlar takdim edildiğ i gibi içki ve buhur da sunulurdu. Çok eski zamanlarda Araplar’ın putlar için insan kurban törenleri düzenlediklerine dair rivayetlere rastlanmaktadır. Putlara esirler, kız ve erkek çocukları adanır, daha sonra da kurban ediliirdi.

İslâm öncesi dönemde sunulan kurbanlar arasında “fera” ve “atîre”den bahsedilebilir. Fera’ deve veya koyunun doğurduğ u ilk yavruya verilen isimdir. Araplar onu annesinin bereketli ve dölünün çok olması için putlara kurban ederlerdi. Ayrıca bir kimsenin develeri dilediğ i sayıya veya 100’e ulaşınca doğan ilk yavruyu veya en semiz deveyi putlara kurban ederdi ki buna da fera’ denirdi (Müşned, V, 76; Ebû Dâvûd,

“Eđâhî”, 19; Nesâî, “Fer’ ve’l-’atîre”, 2, 3). Atîre ise Araplar’ın receb ayının ilk on gününde putlar için kestikleri ve kanını putun başından aşağı döktükleri hayvana verilen isimdir; bu kurbanı “recebiyye” de denirdi. Araplar, özellikle sürülerinin çoğ almasıyla ilgili dilekleri yerine geldiğ inde receb ayında kesilmek üzere bir kurban adarlardı (Müşned, II, 490).

Bazı Araplar ekinlerinden ve hayvanlarından bir kısmını Allah ile putlar arasında bölüştürür, “Şu Allah’ın, şu da putlarımızın payı” derlerdi. Allah için ayırdıklarını misafirlere ve fakirlere ikram eder, putlara ayırdıklarını da onların huzurunda yapılacak ziyafetlerde birlikte yerlerdi. Eğer Allah’a ayrılan paydan putun tarafına bir şey geçerse onu öylece bırakır, putlara ayırdıkları paydan Allah için ayrılan tarafa bir şey geçerse onu alıp tekrar putlara ayrılan tarafa koyar, “Allah zengindir, bunlar fakirdir” derlerdi (İbn Hişâm, I, 83). Puta ayrılan pay neticede yine kendilerine kalacağından onun payından Allah için ayrılan tarafa bir şey geçmemesine dikkat ederlerdi (el-En’âm 6/136).

Müşrik Araplar’ın âdetlerinden biri de bazı vesilelerle birtakım hayvanları putlara kurban etmeleri veya bazılarını putlar adına serbest bırakmaları idi. Bu uygulamaya yönelik Kur’ân-ı Kerîm’deki ifade şöyledir: “Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm diye bir şey -meşrû- kılmamıştır. Fakat kâfirler kendi uydurdıkları yalanları Allah’a yakıştırmaya çalışıyorlar. Onların çoğ u akıllarını kullanmıyor” (el-Mâide 5/103). Câhiliye Arapları’nın geleneğ ine göre bir deve beş defa doğurur ve beşinci yavrusu dişi olursa onun etini sadece erkekler yerd i. Eğer son yavrusu dişi ise onun adak olduğunu belirtmek üzere kulağ ını yarıp serbest bırakırlardı, bu hayvana “bahîre” denirdi. Bahîreye binmez, tüyünü almaz, istediğ i yerden su içmesine ve otlamasına izin verir ve onu kesmezlerdi; ayrıca sütü sağılmaz, putlara bırakılırdı. Yine Câhiliye döneminde bir kişi hasta olur veya bir yakını kaybolursa muradına ermek için bir deve adardı. Eğer hasta iyileşir ya da kaybolan kişi geri dönerse o deveye yük yüklem ez, üzerine binmezler ve onu serbest bırakırlardı. Put adına serbest bırakılan, sütünden yalnızca misafirlerin faydalandığı bu deveye sâibe denirdi. Ayrıca hepsi dişi on yavrusu olan deveye de sâibe adı verilirdi. Vasîle ise yedi defa doğurmuş koyuna denirdi. Yedincide erkek doğurmuşsa bu yavru büyüdükten sonra puta kurban edilir, etini de yalnız erkekler yer-

di. Yedincide dişi doğurmuşsa yavruyu kesmezlerdi. Bu koyun sahibine ait olurdu. Eğer biri erkek, biri dişi olmak üzere ikiz doğurmuşsa dişinin hatırına erkeğ e dokunmazlar, “Kız kardeşi ona yetişt i, etini bize haram kıldı” derlerdi. Yedinci batında erkek ikiziyle doğmuş hayvana da vasîle denirdi. Yavrulayan bu hayvanın sütü erkeklere helâl, kadınlara haram sayılırdı. Eğer bu koyun ölü yavru doğurursa etini erkekler de kadınlar da yerd i. Bir erkek devenin sulbünden on döl alınır veya yavrusunun yavrusuna binilirse buna “hâm” adı verilir ve binilmekten, yük yüklenmekten kurtulurdu (İbn Hişâm, I, 91-93). Rivayete göre bahîre, sâibe, vasîle ve hâm adaklarını ilk defa ortaya atan kimse Amr b. Luhay’dır (Buhârî, “Tefsîr”, 5/13; İbn Hişâm, I, 78-79).

Kur’ân-ı Kerîm putperestliğ i şirk, Allah’a ortak koşanları da müşrik olarak nitelendirmiştir. Kur’an’a göre şirk Allah’ın asla bağışlamayacağı en büyük günah (en-Nisâ 4/48, 116) ve büyük bir haksızlıktır (Lokmân 31/13). Allah’a ortak koşanlar da ancak birer pislikten ibarettir (et-Tevbe 9/28). Allah ve resulü onlardan uzaktır (et-Tevbe 9/3). Müşriklerden yüz çevirmeli (el-En’âm 6/106; el-Hicr 15/94), asla onlardan olunmamalıdır (Yûnus 10/105; el-Kasas 28/87). Onlar müminlere düşmanlık edenlerin en şiddetlileri arasında yer almaktadır (el-Mâide 5/82). Müminlere rablerinden bir iyilik gelmesini asla istemezler (el-Bakara 2/105). İman etmedikleri sürece onlarla evlilik vb. ilişkiler kurulmamalıdır (el-Bakara 2/221). Kur’an’da, müşriklerin Allah’a ortak koştukları putlar kimseye faydası veya zararı dokunmayan (el-Mâide 5/76; el-En’âm 6/71; Yûnus 10/18, 106; Tâhâ 20/89; el-Enbiyâ 21/66; Hac 22/12; el-Furkân 25/55; eş-Şuarâ 26/73); hiçbir şey yaratmayan ve kendileri yaratılmış olan; kendilerine bile fayda veya zarar veremeyen; öldürmeye, yaşatmaya ve ölüleri diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen (el-Furkân 25/3); hepsi bir araya gelse dahi bir sinek bile yaratamayan, hatta sineğ in kendilerinden kaptığı bir şeyi ondan kurtaramayacak kadar âciz varlıklar olarak nitelenir (el-Hac 22/73). Putlara tapanlar da aynı şekilde âciz ve zavallı olup derin bir sapıklık içindedir (el-Hac 22/12). Müşrikler putlara kendilerini Allah’a daha fazla yaklaştırmaları (ez-Zümer 39/3), Allah katında kendilerine şefaathçi olmaları (Yûnus 10/18) için taptıklarını, atalarının da onlara taptıklarına şahit olduklarını söylüyor ve Allah’ın istememesi halinde atalarının da kendilerinin de onlara tapamayacakla-

rını (en-Nahl 16/35; ez-Zuhuruf 43/20) ileri sürüp kendilerini mazur göstermeye çalışıyorlardı.

Şüphesiz putperestliğe meyiletmenin pek çok sebebi vardır. Fakat en önemli sebep putperestlerin Allah'ı şanına yaraşır biçimde tanıyamamaları (el-En'âm 6/91), böylece tevhid inancını koruyamamalarıdır. Zira Allah, peygamberleri aracılığı ile bir olan Allah'a iman esasını (tevhid) getirmiştir. Bütün peygamberler toplumlarına Allah'tan başka tapınılacak ilâhın bulunmadığını, kendilerinin de Allah'ın elçileri olduklarını anlatmışlardır. Peygamberlerin davetine icâbet edenler tevhid çizgisinden ayrılmamış, davete icâbet etmeyenler veya peygamberlerini bulundukları konumdan farklı konumlara çekerek onlara başka fonksiyonlar yükleyenler tevhidi koruyamamış, dolayısıyla yollarını şaşırmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, II, 490; V, 76; Buhârî, "Megâzî", 62; İbn Mâce, "Zebâ'ih", 27; Nesâî, "Fer' ve'l-'atire", I; İbnü'l-Kelbi, *Putlar Kitabı: Kitâb al-Asnâm* (trc. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, s. 16-53; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 27-28, 78-94; V, 59; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 46; Ezrâkî, *Ahbaru Mekke* (Melhas), I, 100, 116-119, 131; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 145-146; Zemaşşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), IV, 164; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 116-118; V, 284, 366-368, 438-439; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, I, 60-73; a.mlf., *es-Sîre*, Beyrut 1388/1969, I, 68; IV, 426-427; E. R. Pike, *Encyclopedia of Religion and Religions*, London 1951, s. 165, 188-189, 287; NBD, s. 551-554; DB², s. 410-412; B. Lewis, *The Arabs in History*, New York 1967, s. 30; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 103-113; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 104-110; Mahmut Esad, *İslâm Tarihi* (haz. Ahmet Lütfi Kazancı – Osman Kazancı), İstanbul 1983, s. 279, 283; O. Barfield, *Saving the Appearances: A Study in Idolatry*, Middletown 1988, s. 110-111; M. Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve*

Din (s.nşr. M. Mahfuz Söylemez – Mustafa Hizmetli), Ankara 1992, s. 72; Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*, İstanbul 1996, s. 213, 234-236; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul 1996, II, 88; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara 1998, s. 185-186; a.mlf., *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Samsun 1998; a.mlf., *Anadolu'da Paganizm: Antik Dönemde Urfa ve Harran*, Ankara 2006; Baki Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, İstanbul 2002, s. 24-25; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir* (trc. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk), İstanbul 2002, s. 1193; Ahmet Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban*, İstanbul 2003, s. 182-190, 301-308; a.mlf., *Dinlerde Mabed ve İbadet*, İstanbul 2005, s. 240-244; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya 2005, s. 328-330, 628; Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara 2006, IV, 467-468; G. Monnot, "Wathaniyya", *El²* (İng.), XI, 176-177; J. van Seters, "Abraham", *ER*, I, 13-17; J. Ries, "Idolatry", a.e., VII, 72-82.

AHMET GÜÇ